

УДК 347.43

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2023.4.08>

Юрій Іванович Чалий,

кандидат юридичних наук, доцент,
Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра цивільного права та процесу (доцент);

 <https://orcid.org/0000-0002-3641-0760>,
e-mail: ychaluy66@gmail.com

ІНФОРМУВАННЯ КОНТРАГЕНТА ПРО ОДНОСТОРОННЮ ВІДМОВУ ВІД ДОГОВОРУ

Чинне цивільне законодавство характеризується певною неповнотою, що не дозволяє говорити про наявність послідовного правового режиму щодо інформування ініціатором односторонньої відмови від договору про цей факт свого контрагента. Наголошено на необхідності диференціації законодавчих правил про визначення форми та порядку інформування зацікавленої сторони про односторонню відмову від договору іншою стороною. Критеріями такої диференціації є суб'єктний склад, вид довірчих відносин, а також мотиви відмови. Запропоновано внести зміни до норм про відмову від правочинів, де мають міститися найбільш загальні положення про здійснення поінформованої односторонньої відмови від договору.

Ключові слова: одностороння відмова від договору, одностороння відмова від правочину, припинення договірних зобов'язань, зміна та припинення умов договору, принцип справедливості в регулюванні договірних відносин, заходи оперативного впливу, самозахист цивільних прав та інтересів, правозмінюючі та проапропіюючі юридичні факти в договірних відносинах.

Оригінальна стаття

Постановка проблеми

Приводом до написання цієї статті стала проблема неповноти норм Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), що не дозволяє говорити про наявність послідовного правового режиму упорядкування відносин з односторонньої відмови від договору. Зокрема, це стосується питань інформування суб'єктом застосування односторонньої відмови від договору свого контрагента про таку відмову. Саме на цьому доволі «вузькому» проблемному питанні концентрується увага міні-дослідження, що проводиться в межах цієї публікації¹.

---

¹ Для лаконічного термінологічного позначення проблеми далі в тексті статті застосовується словосполучення «проблема інформування». З тих самих міркувань у статті сторона договору, яка односторонньо відмовляється

Відповідно до положень ЦК України одностороння відмова від договору проявляється у двох правових режимах: 1) коли відмова від договору застосовується стороною як реакція на правопорушення, здійснене (здійснюване) її контрагентом за цим договором¹; 2) коли відмова не пов'язана з протиправною поведінкою контрагента за договором, а викликана іншими причинами². Аналізуючи зазначений нормативний масив, слід звернути увагу на те, що про необхідність інформування активною стороною пасивної сторони про таку відмову йдеться лише в окремих спеціальних положеннях ЦК України про договори³. Загальні норми позитивного договірного права (статті 214, 615, 651 ЦК України) не закріплюють подібного обов'язку сторони, яка відмовляється від договору. Ця прогалина спричиняє розмитість розуміння того, в який момент часу договірні правовідносини, які не охоплені регулятивною дією спеціальних норм щодо порядку здійснення відмови, будуть вважатися зміненими чи повністю припиненими внаслідок відмови від договору однією з його сторін.

від договору, може позначатися словосполученнями «ініціатор відмови», «активна сторона», «сторона-відмовник» та «потерпіла сторона», а її контрагент – «пасивна сторона», «сторона-правопорушник». Для уникнення непорозумінь наголошуємо на тому, що зазначені умовні терміни використовуються лише для цілей викладення матеріалу цієї статті та не застосовуються в чинному законодавстві України чи в роботах інших авторів.

¹ Із цією метою аналізуються положення ст. 19; ст. 214; ч. 3 ст. 538; ч. 1 ст. 565; п. 1 ч. 1 ст. 611; ч. 3 ст. 612; ст. 615; частин 2, 3 ст. 622; ч. 1 ст. 665; ч. 2 ст. 666; ст. 672; п. 1 ч. 2 ст. 678; п. 2 ч. 2 ст. 684; абз. 2 ч. 1 ст. 688; ч. 4 ст. 690; ч. 4 ст. 692; ч. 2 ст. 695; ч. 2 ст. 696; ч. 3 ст. 700; п. 4 ч. 1 ст. 708; п. 2 ч. 1 ст. 766; ч. 1 ст. 782; частин 1, 2 ст. 848; частин 2, 3 ст. 849; ч. 3 ст. 858; ч. 6 ст. 882; абз. 2 ч. 1 ст. 917; ч. 3 ст. 917; ч. 2 ст. 922; ст. 991; ст. 1056; частин 2, 3 ст. 1096; ч. 2 ст. 1110 ЦК України.

² Для цієї дослідницької мети проаналізовано норми ст. 214; ч. 2 ст. 559; ч. 3 ст. 561; п. 3 ч. 1 ст. 568; ч. 4 ст. 636; ч. 2 ст. 701; ч. 3 ст. 702; ч. 2 ст. 706; абз. 2 ч. 1 ст. 707; ст. 724; ст. 739; абз. 2 ч. 2 ст. 763; ч. 1 ст. 790; ч. 1 ст. 834; ч. 4 ст. 844; ч. 2 ст. 848; ч. 4 ст. 849; ч. 2 ст. 867; ч. 2 ст. 878; абз. 2 ч. 1 ст. 885; п. 6 ч. 1 ст. 911; ст. 935; ч. 3 ст. 997; п. 1 ч. 1 ст. 1008; частин 2, 3 ст. 1008; ст. 1025; ст. 1026; ч. 2 ст. 1027; пунктів 4, 6, 7 ч. 1 ст. 1044; ч. 2 ст. 1056; ч. 2 ст. 1063; ч. 3 ст. 1110; ч. 1 ст. 1126; п. 4 ч. 1 ст. 1141; ч. 1 ст. 1142 ЦК України.

³ Див. ч. 1 ст. 690; ч. 3 ст. 739; абз. 2 ч. 2 ст. 763; ч. 2 ст. 782; ч. 1 ст. 825; ч. 1 ст. 834; ч. 1 ст. 935; ч. 2 ст. 939; ч. 2 ст. 943; ч. 1 ст. 945; ч. 3 ст. 991; ч. 3 ст. 1008; частини 1–4 ст. 1017; ч. 2 ст. 1025; ч. 1 ст. 1026; ч. 2 ст. 1044; ч. 2 ст. 1056; ч. 1 ст. 1126; ч. 1 ст. 1142 ЦК України. Хоча норми ст. 565 ЦК України розміщені в загальних положеннях про зобов'язання, але вони також мають спеціальне значення, оскільки торкаються лише порядку відмови гаранта від обов'язку гарантувати належне виконання зобов'язання боржником перед кредитором.

Для підвищення ступеня визначеності правового режиму регулювання договірних відносин у цивільному законодавстві України про договори, насамперед у його загальній частині, необхідно закріпити відповідні норми, які б установлювали чіткі правила щодо обов'язкового інформування стороною, яка односторонньо відмовляється від договору, свого контрагента про факт такої відмови.

Стан дослідження проблеми

Попри доволі ґрунтовну розробку теоретико-практичних питань односторонньої відмови від договору [1; 2, с. 199–212; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10, с. 12–14; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17, с. 151–158; 18, с. 266–288], власне проблемі інформування увага приділялася не всіма дослідниками. З відомих нам робіт науково-критичний матеріал, присвячений проблемі інформування, міститься в дослідженнях О. Антонюк, Л. Баранової, Т. Боднар, О. Дзери, О. Міхно та Г. Уразової.

Після набуття чинності ЦК України однією з перших робіт, де вказана проблема вирішувалась на підставі аналізу нового на той час нормативного матеріалу, є дисертація О. Антонюк [1]. На підставі цієї наукової роботи була видана монографія, в тексті якої О. Антонюк, спираючись на компаративний метод дослідження, а також виходячи з аналізу ч. 3 ст. 214 ЦК України, формулює висновок про пов'язаність правомірності здійснення односторонньої відмови від договору з фактом звернення суб'єкта застосування цього способу захисту до свого контрагента з відповідною заявою (усною, простою письмовою чи нотаріально посвідченою) [2, с. 208–209].

Л. Баранова також вказує на обов'язковість інформування ініціатором односторонньої відмови від договору свого контрагента про факт відмови; в іншому разі зобов'язання не припиняться. Форма повідомлення про застосування односторонньої відмови, зауважує вчена, слідує формі договору, який припиняється, а сам такий договір буде припиненим «... в момент, коли інша сторона дізналася про відмову, тобто одержала повідомлення» [4, с. 6–7].

Т. Боднар необхідність повідомлення контрагента про односторонню відмову від договору кваліфікує «обов'язковим атрибутом механізму права на односторонню відмову» [6, с. 41]. У пошуку відповіді на питання про форму волевиявлення сторони, яка ініціює односторонню відмову від договору (правочину), Т. Боднар, як і переважна більшість інших учених, спирається на вимоги ч. 3 ст. 214 ЦК України. Водночас, на відміну від більшості інших дослідників, дослідниця вважає, що в тих випадках, коли договір, від якого односторонньо відмовляється певний учасник договірних відносин, хоча і був укладений в письмовій формі та посвідчений нотаріально, але відмова від нього не повинна підлягати обов'язковому нотаріальному посвідченню [6, с. 41]. Вирішення проблеми строків здійснення

повідомлення про відмову, а також визначення моменту настання відповідних правових наслідків, що спричиняються односторонньою відмовою від договору, Т. Боднар вбачає в положеннях, які формулюються нею у вигляді доповнень до ст. 214 ЦК України [6, с. 42–43]¹.

О. Дзера, критично оцінюючи ст. 651 ЦК України, у змісті якої не визначено форму односторонньої відмови від договору, зазначає, що «... лише письмове повідомлення засвідчує односторонню відмову від договору, а якщо договір був посвідчений нотаріально, він може вважатися розірваним лише у разі оформлення такого розірвання у нотаріальній формі, інакше буде діяти презумпція його чинності» [18, с. 269].

О. Міхно формулює теоретичні висновки щодо необхідності закріплення в загальних положеннях про договори ЦК України правила щодо обов'язковості інформування про односторонню відмову від договору пасивну сторону, а також пропонує з цього приводу редакційні зміни до ст. 651 ЦК України [11, с. 7]².

---

¹ Т. Боднар пропонує доповнити ч. 2 ст. 214 ЦК України абзацами такого змісту: «Сторона, яка відмовляється від дво- або багатостороннього правочину, зобов'язана повідомити про це іншу сторону (сторони) у строки, передбачені договором, цим Кодексом або іншими актами цивільного законодавства.

Дво- або багатосторонній правочин вважається припиненим або зміненим з моменту отримання такого повідомлення, якщо інший строк зміни або припинення правочину на майбутнє не зазначений у повідомленні» (див.: Боднар Т. В. Одностороння відмова у договірних зобов'язаннях // Актуальні проблеми приватного права України : зб. ст. до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик, О. В. Кохановська. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 42–43).

² О. Міхно, критично ставлячись до того, що зміст ч. 3 ст. 651 ЦК України вказує на автоматичність припинення чи зміну договірних відносин у разі застосування однією зі сторін односторонньої відмови від договору (що позбавляє, на думку вченої, іншу сторону можливості захищатися від необґрунтованої відмови), пропонує викласти цю частину ст. 651 ЦК України в такій редакції: «У разі односторонньої відмови від договору в повному обсязі або частково, якщо право на таку відмову встановлено договором або законом, договір є відповідно розірваним або зміненим, якщо відмова від договору не оскаржена протягом 20 днів з моменту одержання стороною пропозиції про відмову від договору». Окрім цього, з метою визначення чіткого порядку реалізації відмови сторони від договору О. Міхно пропонує доповнити ст. 651 ЦК України частиною четвертою такого змісту: «Сторона, яка в односторонньому порядку відмовляється від договору, повинна направити письмову пропозицію про зміну чи відмову від договору другій стороні за договором. Сторона, яка одержала таку пропозицію, повинна повідомити у двадцятиденний строк offerента про результати її розгляду. Невиконання цієї вимоги засвідчує прийняття відмови та розірвання договору. У разі недосягнення

Найбільш повно розглядувана в цій статті проблема досліджується Г. Уразовою. Торкаючись власне проблеми інформування, вчена доходить висновків про те, що: 1) одностороння відмова від договору як односторонній правочин, що породжує правові наслідки не лише для сторони, котра його волевиявляє, а й для її контрагента за договором, може бути лише «поінформованою» [16, с. 107–109]¹; 2) припинення договірною зобов'язання, що виникає внаслідок односторонньої відмови від нього, може настати не раніше моменту доведення до адресата (контрагента, щодо якого застосовується відмова) інформації про односторонню відмову від договору [16, с. 113]; 3) форма повідомлення про односторонню відмову має підпорядковуватися загальним вимогам про форму правочинів (ч. 3 ст. 214; ч. 1 ст. 218; ч. 2 ст. 205 ЦК України) [16, с. 81–82]. На підставі наведених вище висновків Г. Уразова пропонує внести редакційні зміни до ст. 615 ЦК України [16, с. 114]².

Позиції науковців указують на відносну однаковість їхніх думок щодо необхідності закріплення в загальних нормах про договори положень, що пов'язували би правочинність односторонньої відмови від договору з обов'язковим виконанням такої умови, як інформування ініціатором відмови свого контрагента про цей факт. Водночас не всі проекти редакційних змін до ЦК України, зокрема ті, що запропоновані О. Міхно та Г. Уразовою, є, на наш погляд, безспірними. Ми вже торкалися своїми критичними зауваженнями пропозицій О. Міхно. Щодо редакційних змін, запропонованих Г. Уразовою, то вони за своїм змістом спроможні вирішити проблему інформування

згоди кожна із сторін має право звернутися за захистом своїх прав до суду». Таким чином, у самому порядку односторонньої відмови від договору О. Міхно пропонує вбачати ознаки процедури укладення цивільно-правових договорів як таких, де ініціатор відмови є оферентом, а сторона, щодо якої застосовується подібна відмова, – потенційним акцептантом. На наше переконання, запропонована вченою модель односторонньої відмови нічим не відрізняється від відмови від договору (правочину) за взаємною згодою сторін (ч. 2 ст. 214; ч. 1 ст. 651 ЦК України), що перетворює подібну «односторонню» відмову від договору в зайву правову конструкцію.

¹ Терміни «поінформована» та «непоінформована» (відмова) не використовуються Г. Уразовою в тексті своєї роботи, але застосовується нами для умовного позначення ситуацій з повідомленням чи неповідомленням контрагента про односторонню відмову від договору.

² Г. Уразова пропонує в ч. 1 ст. 615 ЦК України після слова «законом» додати таке: «повідомивши про це іншу сторону». А частину 2 цієї ж статті доповнити абзацом другим такого змісту: «Повідомлення набуває юридичного значення з моменту, коли воно буде доведене до другої сторони або одержане нею, якщо інший строк не передбачений у самому повідомленні».

лише частково, оскільки ст. 615 ЦК України, до якої вчена пропонує внести зміни, не має універсального значення. Норми цієї статті стосуються лише односторонньої відмови від договору, що є реакцією потерпілої сторони договору на порушення його умов іншою стороною, та не охоплюють своєю дією ситуації з відмовою від договору, коли це не пов'язано із правопорушенням.

Отже, враховуючи цю прогалину норм ЦК України та окреслений вище дискусійний стан доктринальних поглядів, маємо необхідність звернутися до проблеми інформування ще раз.

Мета і завдання дослідження

Метою публікації є подальша розробка доктринальних положень про умови та порядок застосування односторонньої відмови від договору, що, як наслідок, дозволить у подальшому (у разі сприйняття цих положень науковим співтовариством та юристами-практиками) скоригувати відповідні норми цивільного законодавства України про договори.

Для досягнення означеної мети необхідно вирішити такі *завдання*: 1) обґрунтувати необхідність закріплення в цивільному законодавстві України обов'язку ініціатора відмови повідомляти про факт застосування односторонньої відмови від договору свого контрагента (контрагентів); 2) визначити темпоральні вимоги виконання такого обов'язку; 3) встановити момент часу, з настанням якого виникатимуть правові наслідки застосування односторонньої відмови від договору.

Наукова новизна дослідження

Дістали подальшого розвитку теоретико-практичні положення, отримані науковцями-попередниками. Відносно новими є висновки про необхідність дотримання диференційованого підходу у формулюванні законодавчих положень щодо темпоральних вимог здійснення повідомлення про односторонню відмову від договору, а також щодо визначення моменту в часі, коли виникатимуть правові наслідки такої відмови.

Виклад основного матеріалу

Теза щодо обов'язковості інформування пасивної сторони про здійснення активною стороною односторонньої відмови від договору спирається на принципове положення такого змісту: оскільки одностороння відмова від договору не презюмується фактом його укладення (не є його ціллю), то вона має бути чітко виражена в певній формі, доступній для сприйняття контрагентом за договором [16, с. 76]¹.

---

¹ Фактом укладення договору презюмується його повне виконання, а не зміна його умов чи припинення. На таку презумпцію вказують принципи

За вимогою ч. 3 ст. 214 ЦК України відмова від договору (як виду правочину) вчиняється у тій самій формі, в якій було вчинено цей договір-правочин. Більшість дослідників, як було показано вище, беззастережно підтримують таке законодавче положення (О. Антонюк [2, с. 208]; Л. Баранова [4, с. 6]; Г. Уразова [16, с. 81–82]).

Норма ч. 3 ст. 214 ЦК України в основі своїй є прийнятною щодо визначення способів волевиявлення, спрямованих на відмову від договору, але для того, щоб ці положення можна було поширити на випадки саме односторонньої відмови від договорів, необхідно внести зміни до частини другої цієї ж статті, де законодавець чомусь передбачає відмову від договору лише на підставі «взаємної згоди сторін». Відсутність у цій статті ЦК України вказівки на можливість односторонньої відмови від договору вочевидь суперечить логіці подальшого викладення нормативного матеріалу цього законодавчого акта, де, як відомо, зустрічається дуже багато випадків, коли законодавцем допускається така відмова. Правило ч. 3 ст. 214 ЦК України відтворюється й у загальних положеннях про договори, де в ч. 1 ст. 654 ЦК України зазначається: «... зміна або припинення договору вчиняється в такій самій формі, що й договір, що змінюється або припиняється ...». Утім, щоб останнє правило можна було поширити саме на односторонню відмову від договору, доводиться застосовувати системне тлумачення цієї норми в її взаємозв'язку з ч. 3 ст. 651 ЦК України.

Зауважимо також, що не слід прагнути до того, щоб у цивільному законодавстві запроваджувати певний універсальний підхід до визначення способу волевиявлення односторонньої відмови від договору, наприклад наполягати на закріпленні правила тільки про письмову фіксацію такого волевиявлення [11, с. 7; 18, с. 269]. Для деяких видів договорів подібна вимога буде не виправдано обтяжливою. Зокрема, це стосується споживчих договірних відносин, переважна більшість яких започатковується шляхом вчинення конклюдентних дій (ч. 2 ст. 205 ЦК України). За обставин, описаних у законі, одностороння відмова від таких договорів також може здійснюватися

недопустимості односторонньої відмови від зобов'язання (ст. 525 ЦК України) та обов'язковості виконання договору (ст. 629 ЦК України). Отже, для того, щоб спростувати дію цих принципів у конкретних договірних правовідносинах, сторона, яка ініціює зміну чи припинення договору, має довести відповідну інформацію про це своєму контрагентові. Додамо, що одностороння відмова від договору є, так би мовити, вимушеним винятком із названих принципів і допускається тільки тоді, коли на таку можливість указує закон або умови договору (ст. 525, ч. 3 ст. 561, ч. 1 ст. 615, ч. 3 ст. 651 ЦК України та інші норми цивільного законодавства України).

конклюдентно, як це, до речі, вже реалізовано в окремих спеціальних нормах ЦК України (ч. 2 ст. 701; ч. 2 ст. 706)¹. Окрім того, вимога про здійснення односторонньої відмови тільки в письмовій формі суперечитиме правовому порядку, що історично склався у практиці вчинення правочинів (зазнав своєї емпіричної верифікації) та є закріпленим у нормах чинного законодавства (статті 205–210, 218 ЦК України).

Диференційований підхід має спостерігатися й у визначенні темпоральних вимог здійснення повідомлення про односторонню відмову від договору та встановлення моменту, коли виникатимуть правові наслідки застосування односторонньої відмови. Критерієм диференціації є мотиви відмови, тобто викликана вона порушенням договору однією з його сторін чи така відмова пов'язана з іншими обставинами.

Якщо йдеться про односторонню відмову від договору як про спосіб реакції на невиконання (неналежне виконання) іншою стороною своїх обов'язків, то закріплення в загальних нормах про договори імперативного правила щодо попереднього інформування правопорушника, скажімо, за 20 днів, як пропонує О. Міхно [11, с. 7], чи протягом іншого періоду буде принаймні недоречним. Сторона-правопорушник, безумовно, має знати про застосування односторонньої відмови від договору її контрагентом (тобто потерпілою стороною), але для цього не слід закріплювати в загальних нормах договірного права імператив про інформування правопорушника в жорстко визначені законом строки. Якщо встановити це правило, то подібний самозахист втрачатиме свій сенс, адже оперативно він вже не буде застосовуватися: ефективність односторонньої відмови від договору як способу захисту полягає саме у швидкому реагуванні потерпілої сторони на правопорушення. Додамо, що поширення зазначеного правила на споживчі договірні відносини або на договірні відносини «фізична особа – фізична особа» невиправдано ускладнюватиме порядок відмови зайвою процедурністю, або взагалі унеможливлуватиме односторонню відмову за певними договорами цієї групи, або робитиме таку відмову в подібних процедурних формах просто абсурдною².

---

¹ Зі змісту ч. 1 ст. 790 ЦК України також можна зробити висновок, що відмова наймача від договору прокату здійснюється не шляхом попереднього письмового інформування наймодавця, а безпосередньо фактом повернення предмета прокату.

² Наведемо з цього приводу один приклад, який не є винятком, бо схожих прикладів може бути набагато більше. Уявімо ситуацію з відмовою пасажирів від договору перевезення міським таксі, коли попередньо замовлене

В усіх досліджених нами спеціальних нормах, присвячених застосуванню односторонньої відмови від договору, коли вона має характер реакції на його порушення, законодавець не встановлює вимоги про строки здійснення зазначеного повідомлення¹. Відсутність у цих нормах згаданої конкретики є не випадковою, оскільки певний строк для здійснення попередження про односторонню відмову від договору встановити неможливо ще й з огляду на високу варіативність відносин. Це важко реалізувати навіть у межах одного виду договірних відносин.

Наведена аргументація стосується і другого виду односторонньої відмови від договору, тобто відмови з інших причин. Для таких випадків також не існує можливості закріпити в загальних нормах договірного права універсальне правило щодо попередження пасивної сторони договору в певний стандартний період часу. Строки про повідомлення за цими видами відмови можуть конкретизуватися лише самими сторонами при формулюванні умов договорів, що ними укладаються, або чітко визначатися у спеціальних положеннях законодавства, як це реалізовано в низці чинних норм ЦК України². Утім, навіть при визначенні спеціального режиму впорядкування цього виду відмови законодавець нерідко уникає встановлення жорстких правил про строки здійснення повідомлення, а використовує з цього приводу гнучкі формулювання про необхідність попередження пасивної сторони «в розумний строк» (ч. 1 ст. 935, ч. 2 ст. 939 ЦК України), «своєчасно» (абз. 2 ч. 2 ст. 943 ЦК України), «як тільки це стане можливим» (ч. 1 ст. 1017 ЦК України). Крім того, у деяких випадках законодавцем допускається одностороння відмова від договору не за попереднім повідомленням про це контрагента в чітко визначений строк, а шляхом вчинення певної дії, зокрема фактом повернення

перевезення не може початися вчасно через допущену перевізником затримку у відправленні транспортного засобу (частини 1, 2 ст. 922 ЦК України). Чи можна за таких обставин застосувати правило про попереднє (за декілька днів чи навіть за менший період) інформування перевізника про відмову пасажиром від договору перевезення? Очевидно, що ні. Достатнім буде в такій ситуації вимагати від пасажирів поінформування перевізника, скажімо за допомогою телекомунікаційних засобів зв'язку, про факт відмови. Подібне інформування є не попередженням у власному розумінні цього слова, а повідомленням про факт, що вже відбувся.

¹ Винятками можна назвати лише випадки, коли законодавець велить суб'єктові відмови від договору повідомити свого контрагента про таку відмову «негайно» (ч. 2 ст. 565, ч. 1 ст. 690, ч. 2 ст. 1096 ЦК України).

² Див. норми ч. 3 ст. 739; абз. 2 ч. 2 ст. 763; ч. 1 ст. 825; ч. 1 ст. 834; частин 2, 3 ст. 997; частин 2, 3 ст. 1008; ч. 2 ст. 1025; ч. 1 ст. 1026; ч. 2 ст. 1044; ч. 1 ст. 1126; ч. 1 ст. 1142 ЦК України.

стороною-відмовником своєму контрагентові його речі (ч. 1 ст. 790, ч. 1 ст. 834 ЦК України).

Слід звернути увагу на один принциповий момент, котрий доволі відчутно розрізняє порядок здійснення повідомлення про односторонню відмову від договору, що: 1) відбувається як реакція на договірне правопорушення («оперативна санкція»); 2) реалізується заінтересованою стороною через інші причини.

Коли в нормах, які впорядковують односторонню відмову від договору, що є реакцією на договірне правопорушення, законодавець вказує на необхідність інформування контрагента-правопорушника, то таке інформування зазвичай має вигляд повідомлення про факт відмови, що вже відбувся (ч. 2 ст. 565, ч. 1 ст. 690, ч. 2 ст. 1096 ЦК України). І навпаки, за другим видом відмови інформування переважно має вигляд попередження про майбутнє настання наслідків, що виникнуть зі спливом певного періоду часу (ч. 3 ст. 739; абз. 2 ч. 2 ст. 763; ч. 1 ст. 825; ч. 1 ст. 834; частини 2, 3 ст. 1008; ч. 2 ст. 1025; ч. 1 ст. 1026; ч. 2 ст. 1044; ч. 1 ст. 1126; ч. 1 ст. 1142 ЦК України).

Такий підхід є цілком виваженим та справедливим, адже сторона, яка допустила порушення договору, не може розраховувати на «делікатне» ставлення до неї потерпілої сторони. Як уже зазначалося, потенційне закріплення в законодавчих положеннях правила про обов'язкове попередження правопорушника (за декілька днів чи в інший проміжок часу) про майбутнє застосування до нього односторонньої відмови від договору суперечить функціональному призначенню такого способу самозахисту. Власне в оперативності подібної відмови криється той негативний для правопорушника вплив, з одного боку, та ефект захисту для потерпілого – з іншого. Для потерпілого захисний момент полягає в тому, що швидка зміна або припинення договору дозволяє йому уникнути невинуватих майнових втрат (наприклад, як у випадку з односторонньою відмовою банку від подальшого кредитування позичальника, котрий використовує кредитні кошти не за призначенням). Санкційним же впливом на правопорушника є те, що він ставиться перед фактом зміни (припинення) його оперативного статусу, що впливає з участі в конкретних договірних правовідносинах. Однак потерпіла сторона договору все ж зобов'язана інформувати про односторонню відмову від договору сторону-правопорушника, хоча б і постфактум, але в мінімально можливих строках, адже правові наслідки відмови стосуються обох сторін договору чи більшої кількості таких учасників, якщо договір є багатостороннім. Якщо немає об'єктивної можливості повідомити сторону-правопорушника негайно, то це необхідно здійснити щойно це стане можливим. Винятками із цього правила будуть випадки, коли сторона-правопорушник безпосередньо (ситуативно)

сприймає волевиявлення потерпілої сторони відмовитися від договору і такий спосіб сприйняття цієї інформації допускається законом або умовами договору.

За другим же видом відмови (з інших причин) слід прагнути до закріплення загального правила про попереднє інформування пасивної сторони, оскільки раптово її ставити перед фактом зміни умов договору чи його припинення в цій правовій ситуації буде несправедливим. Добросовісна пасивна сторона договору повинна знати про настання в майбутньому правових наслідків, спричинених фактом відмови від договору її контрагентом, і в разі потреби мати можливість вчинити необхідні дії, спрямовані на їх зменшення. Зокрема, це може бути припинення майнових витрат, пов'язаних із продовженням виконання договору, або навпаки активна поведінка організаційного характеру, наприклад щодо пошуку інших контрагентів тощо¹. Зрештою, пасивна сторона повинна мати можливість вчасно оспорити в суді немотивовану односторонню відмову від договору, здійснену її контрагентом.

З огляду на зазначене диференційовано необхідно підходити й у визначенні моменту настання правових наслідків односторонньої відмови від договору. За відмовою, викликаною правопорушенням, наслідки можуть виникати за загальним правилом із першими ж актами поведінки ініціатора відмови, спрямованими на захист своїх прав чи інтересів, наприклад із припиненням постачання певної продукції своєму контрагентові-правопорушнику за договором поставки². Але, як наголошувалося, ініціатор відмови має поінформувати свого контрагента про цей факт негайно або найближчим часом, коли таке стане можливим. За відмовою з інших причин правові наслідки можуть виникати за загальним правилом лише після спливу попереджувального періоду, тобто після того, як пасивна сторона дізнається про намір активної сторони односторонньо відмовитися від договору³.

---

¹ Так, зміст ч. 1 ст. 825 ЦК України вказує на те, що вчасне повідомлення (за три місяці) наймачем житла наймодавця про відмову від договору найму житла дозволяє наймодавцеві знайти іншого наймача та не втрачати тим самим дохід у вигляді орендної плати.

² Винятками з такого правила можуть бути спеціальні вказівки законодавця або умови договору, де буде вказано на необхідність попередження про застосування подібної санкції. Окрім того, ініціатор відмови за своєю доброю волею може сам надати контрагентові пільговий період для нормалізації договірних відносин і тільки в разі, якщо останній не виправить ситуації, тоді відмовитися від договору. Таке проявляється, зокрема, у діловій сфері, де контрагенти нерідко заінтересовані в довготривалих договірних зв'язках.

³ Як винятки із цього загального правила можна пригадати термінову зміну зберігачем умов зберігання за обставин, описаних у ч. 1 ст. 945 ЦК

Наведену вище диференціацію правових режимів односторонньої відмови від договорів можливо запровадити лише шляхом унесення відповідних змін і доповнень у спеціальні норми про договори ЦК України та інших законів. Частково прояви зазначених режимів, як було показано, вже втілено законодавцем, але така робота має бути продовжена. Зараз деякі зміни можна реалізувати, не проводячи системної ревізії всього цивільного законодавства, що дуже складно, а здійснивши корекцію окремих загальних норм про договори. Із цього приводу насамперед слід звернути увагу на пропозицію Т. Боднар, яка ініціювала внесення змін до ст. 214 ЦК України [6, с. 42–43]. Положення цієї статті закону мають стати джерельною основою для подальшого розвитку в цивільному законодавстві ідеї про можливість учасника договірних відносин односторонньо відмовитися від договору. Важливо наголосити, що внесення відповідних змін саме до ст. 214 ЦК України дозволить охопити її нормативною дією не лише випадки відмови, викликані порушенням договору, а й відмову, пов'язану з іншими причинами.

Першим кроком має стати зміна ч. 2 ст. 214 ЦК України, в якій необхідно передбачити відмову від дво- або багатостороннього правочину не лише за взаємною згодою сторін, на що вказує чинна редакція цієї норми, а й за волевиявленням однієї сторони. Спеціально необхідно зазначити також, що одностороння відмова є можливою тільки тоді, коли це допускається умовами самого дво- або багатостороннього правочину чи вимогами закону. Означеними змінами можливість учасника договору-правочину односторонньо відмовитися від нього зазнає своєї первісної легалізації; така можливість набуватиме вигляду суб'єктивного права (права на відмову від договору).

Засадниче положення про можливість застосування односторонньої відмови від договору-правочину тільки (!) за умови поінформованості про це іншої сторони (інших сторін) також доречно відтворити вже у змісті ст. 214 ЦК України, а не в подальших нормах цього кодифікованого закону. Такої позиції дотримується Т. Боднар, пропонуючи внести зміни до цієї статті [6, с. 42–43]. Утім, запропоновані нею формулювання окремих правил, а саме, про те, що сторона-відмовник «... зобов'язана повідомити про це іншу сторону (сторони) у строки, передбачені договором, цим Кодексом або іншими актами цивільного законодавства» (далі – цитата перша), а також, що правочин, від якого відмовляється одна з його сторін, «... вважається припиненим або зміненим з моменту отримання такого повідомлення,

---

України, а також уже згадувані вище приклади відмови наймача від договору прокату (ч. 1 ст. 790 ЦК України) та відмови користувача від договору позички (ч. 1 ст. 834 ЦК України).

якщо інший строк зміни або припинення правочину на майбутнє не зазначений у повідомленні» (далі – цитата друга) [6, с. 42–43], ми не можемо підтримати беззастережно, оскільки це суперечило б висновкам, які були нами обґрунтовані вище.

Буквальне сприйняття змісту цитати першої, взятої з роботи Т. Боднар (ця цитата, нагадаємо, є пропозицією вченої про доповнення ч. 2 ст. 214 ЦК України абзацом другим), дає підстави для розуміння того, що активна сторона завжди буде стояти перед юридичною необхідністю інформування пасивної сторони (про односторонню відмову від договору) у строки, визначені договором або вимогами законодавства, в той час, коли інформування пасивної сторони може відбуватися в деяких випадках самою конклюдентною поведінкою активної сторони (ч. 2 ст. 701; ч. 2 ст. 707; ч. 1 ст. 790; ч. 1 ст. 834 ЦК України). Тобто пасивна сторона без спеціального її повідомлення активною стороною може зробити для себе цілком очевидний висновок про те, що її контрагент за договором відмовився від такого договору. З огляду на те, що подібні вимоги законодавства є актуальними та не викликають потреби їх перегляду, їх необхідно враховувати при формулюванні положень ст. 214 ЦК України, сконструювавши їх, так би мовити, з більшою роздільною здатністю. Виходячи зі сказаного, формулювання проекту абз. 2 ч. 2 ст. 214 ЦК України може мати такий зміст: «Якщо інше не впливає із суті відносин, умов дво- або багатостороннього правочину, а також вимог закону, особа, яка односторонньо відмовляється від такого правочину, має повідомити про це іншу сторону (інші сторони) в розумний строк».

Унесення зазначених змін зумовлює потребу корекції моменту виникнення правових наслідків, що спричинятимуться односторонньою відмовою. Т. Боднар, як це впливає з цитати другої, пов'язує виникнення зазначених наслідків з моментом отримання пасивною стороною повідомлення від свого контрагента про те, що він відмовляється від дво- чи багатостороннього правочину або з моментом спливу певного строку, зазначеного в самому повідомленні. Аналіз цієї цитати викликає питання про спроможність охоплення формулюванням, запропонованим ученою, тих ситуацій, коли: а) спеціальне повідомлення про односторонню відмову від договору ані договором, ані законом не передбачається; б) правові наслідки виникають не в момент отримання повідомлення чи в момент спливу строку, зазначеного в повідомленні, а в момент спливу строку, зазначеного в законі. Уточнимо, що в останньому випадку мається на увазі ситуація, коли сторона-відмовник не сама визначає в повідомленні попереджувальний строк, а за неї цей строк імперативно визначив законодавець (див., зокрема, ч. 1 ст. 825 ЦК України). З метою розширення діапазону дії проектних положень, запропонованих Т. Боднар (у вигляді

третього абзацу ч. 2 ст. 214 ЦК України), ми пропонуємо з цього приводу формулювання дещо іншого змісту: «Дво- або багатосторонній правочин вважається припиненим або зміненим з моменту отримання такого повідомлення, якщо інший момент настання цих наслідків не зазначений у повідомленні, не впливає із суті відносин, умов цього правочину чи вимог закону».

Висновки

Через обмеженість обсягів викладення матеріалу публікації поза розглядом залишилися доволі важливі питання про співвідношення запропонованих змін до ст. 214 ЦК України із загальними нормами про односторонню відмову від зобов'язання та договори (статті 615, 653, 654 ЦК України). Очевидно, що в тому вигляді, в якому сформульовані чинні на цей момент норми останніх трьох статей, вони не мають належної кореляції із запропонованими доповненнями до ст. 214 ЦК України. До речі, сказане стосується не лише згаданих вище трьох статей, а більшої кількості правових положень: про самозахист, про зміну (припинення) зобов'язань, про зміну (припинення) договорів та ін. Отже, фрагментарно розглянута в цій статті проблема інформування, як ми її умовно позначили на початку нашого дослідження, підлягає вирішенню комплексно.

Список бібліографічних посилань: 1. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2004. 20 с. 2. Антонюк О. І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : монографія. Донецьк : Донецький юридичний інститут ЛДУВС, 2006. 220 с. 3. Бабич І. Г. Одностороннє розірвання договору. *Актуальні проблеми держави і права*. 2009. Вип. 51. С. 264–267. 4. Баранова Л. М. Одностороння відмова від зобов'язання як спосіб неюрисдикційної форми захисту суб'єктивних цивільних прав. *Теорія і практика правознавства*. 2015. Вип. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2015_2_11.pdf (дата звернення: 11.11.2023). 5. Боднар Т. Одностороння відмова від зобов'язання (договору) у контексті самозахисту цивільного права та інтересу. *Право України*. 2012. № 9. С. 110–117. 6. Боднар Т. В. Одностороння відмова у договірних зобов'язаннях // *Актуальні проблеми приватного права України* : зб. ст. до ювілею д-ра юрид. наук, проф. Наталії Семенівни Кузнецової / відп. ред. Р. А. Майданик, О. В. Кохановська. Київ : ПрАТ «Юридична практика», 2014. С. 35–45. 7. Гринько Р. В. Відмова від договору як захід оперативного впливу у зобов'язальних правовідносинах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 28, т. 1. С. 115–118. 8. Калаур І. Р. Відмова від договору найму та його розірвання як способи захисту прав наймача. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2014. Вип. 29, ч. 2, т. 3. С. 37–40. 9. Лукасевич-Крутник І. Одностороння відмова від договору

перевезення як наслідок порушення договірних умов. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 30–35. **10.** Меденцев П. А. Правові наслідки порушень договору в національному праві України, Російської Федерації, ФРН, Англії та США (порівняльно-правовий аналіз) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2013. 19 с. **11.** Міхно О. І. Припинення договору за цивільним законодавством України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2007. 26 с. **12.** Паскевич Ю. В. Розірвання договору найму (оренди): окремі правові аспекти. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2014. № 2 (31). С. 90–94. **13.** Спасибо-Фатєєва І. Розірвання договору: підстави, порядок, наслідки. *Право України*. 2012. № 9. С. 102–109. **14.** Спасибо-Фатєєва І. В. Категорія відмови в цивільному праві України. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 3. С. 94–105. **15.** Уразова Г. О. Категорія відмови в цивільному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2015. 21 с. **16.** Уразова Г. О. Категорія відмови в цивільному праві України : монографія. Харків : Право, 2016. 248 с. **17.** Харьковская цивилистическая школа: защита субъективных гражданских прав и интересов : монография / И. В. Спасибо-Фатеева, М. Н. Сибилев, В. Л. Яроцкий и др. ; под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. Харьков : Право, 2014. 672 с. **18.** Цивільне право України. Особлива частина : підручник / за ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової, Р. А. Майданіка. 3-тє вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2010. 1176 с.

Надійшла до редколегії 16.11.2023

Прийнята до опублікування 30.11.2023

Chalyi Yu. I. Notification of the counterparty of unilateral withdrawal from the agreement

The study focuses on the issue of notification of the initiator of unilateral withdrawal from a contract to its counterparty of such withdrawal. In particular, the problematic issues of determining the form and procedure for such notification and establishing the time when an agreement unilaterally withdrawn by one of its parties will be considered amended or terminated are considered. Current civil law does not provide clear answers to these questions. The necessity of differentiating the legislative rules which will determine the procedure for informing the interested party of the unilateral withdrawal from a contract by the other party, and also establish the moment when the legal consequences caused by unilateral withdrawal from a contract come into force, is pointed out. The criteria for such differentiation are the subject matter and type of contractual relationship, as well as the reasons for withdrawal from the contract, i.e. whether it arose due to a breach of contract by the counterparty or is related to other reasons. When the withdrawal is caused by a breach of contract, the injured party generally does not have to notify the offending party in advance of its intention to unilaterally withdraw from the contract. It is acceptable to give notice after the fact, but with the obligatory immediate notification of the offender or within another reasonable time. In the case of withdrawal for other reasons, the initiator of the withdrawal must usually inform its counterparty

in advance. In the latter case, the notice of withdrawal has the form of a warning in the proper sense of the word.

It is noted that, as a general rule, a withdrawal must be made in the same form as the contract that is being withdrawn by one of its parties. In the first case of withdrawal, i.e. when it is caused by an offence, legal consequences may arise with the first acts of defensive action taken by the injured party. There may be situations where legal consequences of this type of waiver arise from the moment the offending party receives the notice. In the second case of withdrawal - "for other reasons" - the legal consequences of the withdrawal will appear not earlier than the moment when the interested party is informed of the unilateral withdrawal from the contract by its counterparty.

It is proposed to amend the rules on withdrawal from transactions, which should contain the most general provisions on the implementation of informed unilateral withdrawal from a contract.

Key words: unilateral withdrawal from a contract, unilateral withdrawal from a transaction, breach of contractual obligations, amendment and termination of contractual terms, principle of fairness in regulation of contractual relations, measures of prompt action, self-defence of civil rights and interests, law-changing and law-terminating legal facts in contractual relations.

